

wyrażania kar w formie kruszcowej wypada uznać połowę V wieku p.n.e., a nie dopiero rok wydania *lex Papiria Julia*³⁷.

Liczne przekazy antycznych historiografów, głównie Liwiusza, wskazują na stosunkowo wczesne uczestniczenie metali nieszlachetnych w życiu ekonomicznym społeczeństwa rzymskiego. Wprawdzie jak dotąd uznawano je raczej za klasyczne przykłady późniejszych interpolacji, a niektórzy nawet spośród badaczy byłiby skłonni odrzucać autentyczność wszelkich wzmianek o asach w V wieku p.n.e.³⁸, ale warto może jednak nadmienić, iż we fragmentach dotyczących wysokości łupów rzymskich w tym okresie czy też poświęconych zawieranym podówczas transakcjom kupna-sprzedaży wspomina się jedynie o wyrażonych w greckich i rzymskich jednostkach wagi ilościach metali; odbiegają one przy tym zdecydowanie od rzędu wielkości cytowanych przy okazji późniejszych wydarzeń przez tychże samych autorów³⁹. Również wydanie ustawy o długach wchodzącej w skład *leges Liciniae Sextiae*, która zapewne odzwierciedla „przedmonetarny” kryzys gospodarczy na początku IV wieku p.n.e., zdaje się przemawiać za podobną interpretacją⁴⁰. Italia w początkowym okresie nie dysponowała w zasadzie własnymi zasobami metali monetarnych i dopiero zawarcie przez Rzym przymierza z Kartaginą wydatnie poprawiło sytuację na tym polu. Zapewne do bogatego w kruszce Tartessos należy odnieść wzmiankę u Polibiusza dotyczącą drugiego rzymsko-kartagińskiego traktatu pokojowego⁴¹. Tak więc u progu wojen punickich Rzym posiadał dostęp do złóż miedzi występujących w Etrurii i na Elbie oraz na wybrzeżu Morza Tyrreńskiego od Populonii aż do Volaterra. Można również sądzić, iż chalkidyjska kolonizacja Ischii, a następnie Kume miała na celu uzyskanie dostępu do miejscowych, bogatych kopalni metali monetarnych.

U podłoża późniejszego w porównaniu ze światem greckim powstania pieniądza rzymskiego legły w głównej mierze zarówno trudności kruscowe, jak i praktyczne potrzeby wzmożonej wymiany handlowej, które przemawiały za koniecznością wprowadzenia pieniądza w nowej postaci⁴². Wprawdzie już wkrótce po okupacji Neapolu około roku 326 p.n.e. wy-

³⁷ Gintowt, o.c. s. 16; Crawford, *Early Roman Economy*, s. 198 n.

³⁸ Zob. *ibidem*.

³⁹ Liv. II 17,6, II 42,2, III 10, III 22,9, III 29,4, III 31,4, III 61,10, III 70, 13, IV 10,7, IV 19,6, IV 29,4, IV 53,10, IV 55,8, V 14,7, V 19,8, V 22, V 23,10, V 25,7–10, V 26,8; Dion. Hal. IX 27,3. Por. Liv. IV 60, X 46. Zob. również Frank, *An Economic Survey*, s. 24 n.

⁴⁰ Heurgon, o.c. s. 191.

⁴¹ Polib. III 24,5. Zob. również L. Bernabo-Brea, *Sicily before the Greeks*, London 1957, s. 102; Heurgon, o.c. s. 66.

⁴² Zob. L. Breglia, *A proposito dell' „aes signatum”*, *Annali dell' Istituto Italiano di Numismatica* XII–XIV 1965–1967, s. 269 n.; P. Lévêque, *La genèse et les premières réductions du monnayage romain w: Les „dévaluations” à Rome, Époque Républicaine et Impériale* (Gdańsk, 11–19 octobre 1978), Rome 1980, s. 19 n.